

Barvitě přeložený text potvrzuje všeobecně známý fakt, že východoslovanský svět počínaje prvním státem východních Slovanů Kyjevskou Rusí a konče Moskevskou Rusí a Ruským impériem byl vždy přirozenou součástí Evropy, kterou však také přesahoval. Evropa s Ruskem také počítala a nikdy nezpochybňovala jeho velmocenskou úlohu. Zdá se, že v tomto měli Habsburkové 16. a 17. století jasno, a to mnohem více než někteří dnešní politici. Uvědomme si, že tehdy byl již evropský svět propletený od Západu na Východ: byla to doba, kdy vznikají Shakespearovy hry, kdy anglické herecké trupy jezdí na elsinorský Kronborg vybavený podle rudolfínské Prahy, že Balt brázdí švédské, dánské, anglické, německé a ruské lodě. Tyto pragmatické, takřka přátelské styky však měly být vystřídány novým střetem: Rusko se dralo k Baltu a na kontinentě se zostřil náboženský konflikt, ve skutečnosti spíše boj o nové rozdělení Evropy, na které musel někdo doplatit, z jihovýchodu postupují silící Turci. Rozehrává se partie, jejíž důsledky pocítíme vlastně dodnes.

Výbor Světly Mathauserové je zdařilým průnikem a sondou do těchto událostí, které čas odvál jen částečně: příběhy lidí jsou ostatně stále stejné a stále jde o moc a peníze a jen někdy o čest a ctnost.

Ivo Pospíšil

Нови хоризонти на компаративната наука

(„Меѓулитературните центризми во литературите на Централна Европа“)

Неодамна во Брно, под редакција на угледните слависти **Иво Поспишил** и **Милош Зеленка** излезе зборникот на трудови од меѓународниот собор на европеките компаративисти, одржан во Чешке Буђејовице. Четиринаесет истакнати специјалисти од Чешка, Словачка, Италија и Русија на иновантен начин го разгледуваат прашањето за поврзаноста и тесната испреплетеност на националните литератури од Централна Европа, настојувајќи сложеніот литературно-културен мозаик да го согледаат и осмислат низ единствен теоретско-методолошки аспект во духот на најновите идеи на европската компаративна книжевна наука.

Категоријалниот поим „меѓулитературни центризми“ беше последна стапа во развојот на научната мисла на **Диониз Ѓуришин** (крупно име на европската компаративистика) (1927-1997) теоретичар кој беше често и наш гостин и чии што книги и текстови извршија несомнено влијание и врз македонската компаративна наука. Не е ни малку чудно што оваа значајна книга започнува со неговиот воведен текст во кој тој уште еднаш аргументирано ја образлага потребата од надминување на традиционалниот европоцентризам, истакнувајќи ја неопходноста од ренувелирање на сопствените идеи што ги застапуваше последните децении од XX век во рамките на Институтот за светска книжевност при Словачката академија на науките. Ако досега пристапот одеше во широчина и ја опфаќаше глобалноста, сега се налага, според авторот, да се специфицираат аналитичките истражувања и да се издиференцираат карактеристиките на централноевропските литератури од оние на Балканот и Медитеранот како и од оние кои му припаѓаат

на северноевропскиот нордиски регион. Образлагајќи го својот концепт на „центризмите“ како географско-социјален феномен, Ѓуришин на блескав начин покажува дека присуството на м о р е т о како фактор кој најнепосредно ја условуваше еволуцијата на човечкото општество играл и сеуште игра исклучителна конвергентна функција во доближувањето не само на литерално соседните земји и култури, туку и оние од другите региони, вклучувајќи го и оној од Источна Европа, со традициите што ги рефлектираше Киевска Русија. За нас е притоа од особен интерес определувањето на нашето културно значење во балканскиот и медитеранскиот простор, при што авторот упатува и критички забелешки на адреса на традиционалната славистика и балканистика, еднакво како и на италијанската книжевно-историска наука.

Нашето внимание не помалку го привлече и прилогот *Словенскосредновековниот проблем во светската литература* од угледниот чешки славист **Славомир Волман**. Откако ќе го постави прашањето: „кои литератури можат да се наречат средноевропски или дека `и припаѓаат на средноевропската книжевност“, анализирајќи низа примери авторот доаѓа до заклучок дека таквото прашање е однапред лажно поставено. Светската книжевност, според Волман, не е некаков „клуб“ во кој националните литератури влегуваат сами по себе, туку еден *систем* во кој секоја од нив го зазема своето место преку транснационалниот придонес со кој влегува во светската културна заедница. Свртувајќи се кон балканските културни простори тој ги наведува имињата на Вук Стефановиќ Караџиќ, Иво Војновиќ и Иво Андриќ како творци на кои ни малку не е лесно да им се одреди местото и припадноста само во едната од националните балкански литератури.

Прилогот на двајцата автори **Иво Поспишил** и **Милош Зеленка** *Феноменот на интерлитерарните центризми во Централна Европа* не е само образлагање на иницијалната Ѓуришинова идеја, туку обид од едно современо теоретско стојалиште кое ги респектира идеите на Волман, Велек, Крејчи и Лотман, да се ослободи прашањето за Мител Европа од некогашните, напати сомнителни илузии, да се погледне реалноста в очи и да се елиминира ставот за субординација или минимизирање на местото и значењето на другите европеки центризми. Треба конечно да се сфати, велат авторите дека Централна Европа како културен и геополитички идентитет има еден нагласено транзитивен, многунационатен и мултикултурен ентитет, таа е еден „полифоничен“ регион, еднакво од гледна точка на синтагматиката и парадигматиката, на синхронијата и дијахронијата. Во неа не постои ниту една „чиста“ национална литература. Во централноевропекиот центризам се интегрирани во комплексна форма словенските, германските (од австриско и германско потекло), романски (Северна Италија, Романија), финскоунгарски (Унгарија) и еврејски составки. Последниве делумно поврзани со германофонските центри, делумно со другите европски култури: словенски (Чешко-словенски и Украински). На крајот, тие ги наоѓаат генетеките праизвори на денешнава мултикултурност уште во Моравската мисија на браќата Кирил и Методиј, заклучувајќи дека се работи за архетипови создавани ео векови кои макар колку да изгледаат контроверзни и ранливи, всушност опстојуваат како стабилни и неразрушливи структури.

За нас е од посебно значење и вредност текстот на нашиот сонародник акад. **Иван Доровски** кој третирајќи го прашањето за балканскомедитеранските центризми се залага за структурално проучување на литературните аналогии остварени на соседните јазици, елаборирајќи го прашањето за „центарот“ и „периферијата“ кои што низ историскиот развикот често ги заменуваат своите места и улоги. Доровски ја истакнува мислата за „заедничката културна идеја“, која, епоред него, резултира од природната потреба на луѓето од различни јазици и култури кои со векови живеат едни покрај други меѓусебно да комуницираат и нивните културни традиции да се проникнуваат. Во завршниот дел Доровски ја нагласува огромната улога на м о р е т о за културите на медитеранските земји и народи, укажувајќи на плејадата големи европски имиња инспирирани од оваа тема: Казанцакис, Лорка, Алберти, Сеферис, Елитис, Унгарети, Каштелан, помеѓу нив и на нашиот **Матеја Матејски**, како пререјувач на Лорка и шпанската поезија на македонски јазик, но и како автор на голем број стихови надахнети од оваа вечна тема.

Последните години од животот Диониз Ѓуришин беше преокупиран од идејата да оствари трансконтинентален опфат на интерлитерарните истражувања што би ги опфатиле евро-азиските, северно-африканските и нордиските простори, а би се остварил и продор во компаративистиката на големите европски земји чија што наука во тој поглед сеуште е оптоварена од традиционалистичките сфаќања. Дека тој беше на добар пат овие свои замисли, чекор по чекор, да ги оствари покажува соработката со двајцата претставници на италијанската компаративистика **Армандо Ђиши** и **Франка Синополи**. Првиот човек на италијанската компаративистика и Шеф на Катедра за светска книжевност на Универзитетот „Ла Сапиенца“ во Рим Армандо Ђиши во својот труд во зборников резолутно застапува на страна на новите идеи на Ѓуришин и неговата школа. Размислувајќи на тема што би можел Медитеранот да значи денес, призивајќи го притоа сократовско-платоновскиот дух, тој доаѓа до ставот дека *медитеранитетот*, распнат помеѓу три континенти, неколку мориња и голем број земји со богати цивилизациjsки наследства всушност е најтесно кореспондентен со компаративната книжевна наука, но не како теоретска дисциплина, туку како пат кој „преку своето води кон доближувањето на *другиот*“, како нурнување во еден конкретен свет и една плуралистичка реалност во која „тргнувајќи од литературата, ја спознаваме *другоста*“.

Зборников содржи и други вредносни прилози, како што е оној на **Јозеф Павлович** за византиско-еловенските артефакти во пост-кирилородиевска Словачка, или оние на **Петар Кучера** за поетиката на симболизмот во литературите на Централна Европа и на **Едвард Касперски** за литературните релации, за интертекстуалноста и светеката книжевност. Во секој случај зборников не соочува со фактот дека емелите и иноватни идеи на Ѓуришин зракасто се шират на европските простори и дека пред нас, неговите следбеници стои обврската за натамошни истражувања низ новите хоризонти што тој во крајот на својот живот ги набедежа.

Сосема е оправдан потегот на приредувачите на овој ценет зборник трудови текстовите во него да ги објават на повеќе јазици (покрај чешкиот и словачкиот,

францускиот и италијанскиот) што бездруго ќе ја овозможи неговата поширока дифузија верде заинтересираната научна јавност на европските простori.

Милан Ѓурчинов

Slovenský Puškin

Puškinovské interpretačné variácie. Katedra ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Red. Anton Eliáš, red. rada: Mária Kusá, Oľga Kovačičová, recenzenti: Andrej Červeňák, Eva Maliti-Fraňová. Bratislava 2000, 127 stran.

Vzhľadom k Puškinovu výročiu poněkud opožděně vychází sborník bratislavských rusistů. Oproti rozsáhlým mezinárodním projektům Andreje Červeňáka nebo esejům autora těchto řádků stojí uměřená, „akademická“ struktura orientovaná věcně a konkrétně především na Puškina básníka a jeho slovenskou recepci. V úvodu stojí studie pražské rusistky **Světly Mathauserové** (*Test Puškinem*), pravidelné spolupracovnice tohoto tříčlenného týmu (Eliáš, Kusá, Kovačičová), která svůj přehled studií o Puškinovi pozvolna vede k metodologickým problémům, zdůrazňujíc podíl izraelsko-ruských rusistů a tendování k receptivně komunikačním teoriím a tzv. druhotným modelujícím systémům, které známe z Lotmanovy tartuské školy. Autorka ukazuje Puškinovo dílo jako vhodný materiál pro testování různých literárněvědných přístupů; k jejímu přehledu puškinologických studií lze řadu dalších – stejně metodologicky hodnotných – ještě dodat (viz náš článek *Ohlasy 200. výročí narození A. S. Puškina*, in: *Slavica Litteraria*, X 3, Brno 2000, s. 77-81).

Anton Eliáš je ve své rusky psané studii *Хронологические аспекты типологии лирического субъекта* hluboce ponořen do časoprostorových vztahů Puškinovy lyrické poezie, v níž nachází nový typ tzv. lyrického hrdiny, který syntetizuje sociálně historickou, děkabristickou variantu a emocionální hloubku (Žukovskij) s principem svobodné kreativity. Poněkud obehnané téma prezentuje ve své stati **A. Smirnov** (*Романтика дружбы в лирике А. С. Пушкина*): vzpomeňme, že tyto motivy kultivoval ve svém díle mimo jiné německý rusista K. Städtke, když psal o Stankevičově kroužku. Neviděl bych ostatně Puškinovo dílo jako jednoznačně prodchnuté romantickým kulturním přátelství, ale také jako dosti skeptické vůči jakýmkoli kultům; ostré aforismy z Evžena Oněgina i odjinud o tom výmluvně svědčí. Také novější puškinologické výzkumy potvrzují spíše jeho skeptické, zdrženlivé postoje vůči absolutním romantickým hodnotám.

Druhá část sborníku se týká Puškinovy slovenské recepcie. **Mária Kusá** (*Funkčnost prekladov Puškina v slovenskej kultúre*) obezřetně sleduje společenskou funkci překladů A. S. Puškina v slovenském prostředí; z poslední doby vyzvedá zejména aktivity Feľdekovy, který „vo svojom Puškinovi dôsledne uplatnil svoju predstavu funkcie prekladu ako samostatnej literárnej aktivity takým uchopením textu, ktorého ambíciou je fungovať v slovenskom kultúrnom priestore v konkrétnom čase.“ (s. 64). Současně se však autorka zmiňuje o růstu významu českého kontextu vzhledem k jeho větší diferencovanosti.